

Сутуліна Л. Г.,
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ПРОБЛЕМА ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНИХ ЛІНГВОМЕТАФОРОЛОГІЧНИХ ПІДХОДІВ

Розглянуто феномен метафори з позиції різних лінгвометафорологічних парадигм, окреслено перспективи впровадження сучасних методик теорії метафори.

Ключові слова: метафора, моделювання реальності, метафорологія.

Рассмотрен феномен метафоры с позиции различных лингвометафорологических парадигм, очерчены перспективы внедрения современных методик теории метафоры.

Ключевые слова: метафора, моделирование реальности, метафорология.

The phenomenon of metaphor defined from the point of view of different linguistic metaphorology paradigms. The perspective of introduction of modern methods of metaphor studies is submitted.

Key words: metaphor, modeling reality, linguistic metaphorology.

Поняття метафори як “фігури мови”, “перенесення властивостей одного явища на інше на підставі загальної ознаки” [1, с. 38], яке благополучно проіснувало у філософії та літературознавстві понад дві тисячі років, вже не в змозі відбити всієї суті даного тропу. Сьогодні метафора розуміється набагато суттєвіше ніж “стилістична декорація”, вона постає як один із найважливіших типів людського мислення. Її активна участь у побудові концептуальної й вербальної антропосистеми задекларована у численних дослідженнях таких провідних теоретиків Ф. Ніцше, Ж. Дерріда, У. Еко та багатьох інших. Однак карколомним етапом у становленні загальної теорії метафори закономірно постає ХХ ст. Властива йому зміна наукової парадигми, що відбулася, зокрема, у появі та становленні когнітивної лінгвістики, дозволила Дж. Лакоффу зробити висновок про те, що метафоричною є, по суті, вся повсякденна понятійна система людини. Беззаперечним свідченням еволюції уявлень про природу метафори є становлення спеціальної міждисциплінарної науки – метафорології, яка дозволяє вивчити окреслений феномен в єдності всіх його аспектів – лінгвістичного, когнітивного, логіко-семантичного, семіотичного, психологічного, стилістичного, літературознавчого, культурологічного, історичного і соціологічного. Все більшу увагу привертає властивість метафори відображати те, що ми вважаємо реальним, тобто, створювати, або, точніше сказати, моделювати нову реальність. Ця властивість поступово стає підґрунтям для нової методики дослідження метафори як мовного засобу моделювання реальності, окреслення перспектив впровадження якої сьогодні є надзвичайно важливим та актуальним. Мета даної статті – продемонструвати доцільність впровадження сучасних підходів та теорій дослідження метафори. Цим зумовлена постановка наступних завдань: дослідити теорію метафори у синхронічному зрізі, окреслити передумови впровадження сучасних методик її дослідження та проілюструвати зазначені теорії за допомогою конкретних прикладів.

Точка зору на метафору як мовний засіб представлена переважно в енциклопедіях, словниках, посібниках зі стилістики, літератури тощо. Такі дефініції базуються на визначенні метафори як великої за обсягом форми тропу, риторичної фігури, що являє собою уподібнення одного поняття або уявлення іншому: річ, яка має власне ім'я, називається чужим ім'ям. Мета такого переносу – принцип економії, контролювання надання назв новим речам чи ідеям або стилістична прикраса, форма художньо-поетичного бачення світу.

З точки зору семіотики, кодифікація метафори проводиться за принципом паралелізму між знаком і об'єктом. Метафора “виступає як схема, що організує мислення і визначає створення об'єкта, заданого цією схемою” [12]. Так, У. Еко визначає метафору як особливий нестабільний або динамічний знак [цит. по 12], М. Бірдслі [11, с. 206] та Ч. Пірс [11, с. 421], як різновид іконічного знаку.

Проблема подібності отримує нове осмислення в рамках семантичної теорії. Носієм метафоричного сенсу виявляється тепер не слово, а речення в цілому. На думку М. Блека, “віднести речення до розряду метафоричних – означає сказати щось про його значення, а не про орфографію, фонетику або граматику. У рамках відмінності між синтаксисом і семантикою метафора повинна бути віднесена саме до області семантики і, звичайно, не до області досліджень фізичного аспекту мови” [11, с.156]. Взаємодія “фокусу” и “рамки” метафори, термінів, запропонованим М. Блеком, тяжіє до теорії референції, вивченням якої займається логічний напрямок дослідження метафори. Предметом вивчення метафори з цієї позиції постає невідповідність між семантичними зв'язками метафори й очевидними логічними зв'язками, які існують між предметами і явищами дійсності.

Загадкою, яку можна розгадати за допомогою семантичного аналізу, вважає метафору А. Вежбицька [11, с. 142]. Процесом “семантичним раг excellence в області мови” називає метафору П. Рікьор [11, с. 443]. Н. Д. Арутюнова роздивляється категорії мовної семантики як підсумок процесу метафоризації: “створюючи образ і апелюючи до уяви, метафора породжує смисл, який сприймається розумом”. Акт метафоричної творчості лежить в основі багатьох семантичних процесів – розвитку синонімічних засобів, створення полісемії, розвитку систем термінології та емоційно-експресивної лексики. “Метафора доцентрова, але є в ній і відцентрові сили, що реалізуються через семантичну іррадіацію, семантичне розгортання” [11, с. 32].

Дослідження, що виконуються в аспекті метафори – “категоріальна помилка”, “семантична аномалія”, “синтаксичний okazionalizm” О. Н. Лагута позначає терміном девіатологічний підхід [5], що входить до формально-логічних досліджень. Так, К. М. Тербеїн помічає, що явище, яке лежить в основі метафоричного висловлення, схоже на те, яке Г. Райл, Н. Д. Арутюнова і П. Рікьор називають категоріальною помилкою (представлення об'єктів однієї категорії в термінах іншої): “чим далі метафора “відстоїть” від рівня буквального сенсу, тобто чим вона абсурдніше, тим більшим є її евристичний потенціал” [цит. по 5]. Девіатологічний підхід може бути опи-

саний як асемантичний, оскільки заперечується саме поняття семантики метафори, яка з цієї точки зору, постає або нісенітницею або підміною прямого значення у прагматичних цілях. Відтак, перенос значення за аналогією замінено на логічний абсурд. На думку О. Н. Лагути, порушення логічних законів призводить, з одного боку, до виникнення мовних лексико-стилістичних помилок (абсурду, алогізмів, тавтології, мовленнєвої недостатності), а з іншого, служить основою для виникнення стилістичних тропів [цит. по 5]. Отже, метафора є результатом позитивної логічної, а відтак і мовної, девіації. Але не всі дослідники вважають доцільним застосувати логічний підхід до вивчення природи мовного знаку. Як писав Р. Гійом, “логіка – це уявна порожнеча. Не знаю, якою була б мова, побудована по цій уявній лінії” [3, с. 18].

На думку С. Левіна “семантична теорія мовних відхилень (відхилення виникає в результаті “неправильного” поєднання лексичних одиниць) і та роль, яку вона відіграє в експлікації метафор, в принципі, зводяться до прагматичної теорії відхилень [11, с. 356]. Мовленнєві акти, у яких відбувається відхилення, є фігуральними, оскільки, для розуміння їх дійсного змісту необхідне особливе тлумачення. “При інтерпретації метафори в живій мові велику допомогу нам надають інтонація, словесне оточення, емфазі. Але в письмовому тексті відсутні навіть ці мінімальні показники. Отже, існують такі особливості метафори, які відносяться скоріше до “прагматики”, ніж до “семантики” [11, с. 157]. Цим окреслюється наступний підхід, де метафора розглядається як мовленнєвий акт. “Про метафоричне значення ми говоримо, при з’ясуванні значення, у вираженні якого можливо було б вжити висловлювання, коли воно має розбіжності з тим, що дане висловлювання означає насправді. А відтак, ми говоримо про можливі наміри того, хто говорить. Навіть коли ми з’ясуємо, яким чином такий безглуздий вираз, як “зелені ідеї люто сплять” Н. Хомського, міг би отримати метафоричну інтерпретацію, ми насправді міркуємо про те, за яких умов той, хто говорить міг би промовити цей вираз у якому-небудь метафоричному сенсі” [11, с. 308]. Але і тут Дж. Серль, справедливо критикуючи таку пояснювальну суть, як “метафоричне значення”, пропонує замінити її “наміром того, хто говорить” – ця сутність “живе” вже не в світі мови, а в світі ментальних станів. Але на цьому їх відмінність закінчується – оскільки відносно “намірів того, хто говорить” мають місце ті ж самі аргументи, що і відносно “метафоричного значення”: ці обидві сутності є результатом онтологізації тих або інших феноменів, пов’язаних із ситуацією породження та сприйняття метафори, і Дж. Серль фактично потрапляє у ту саму пастку, яку йому вдалося оминати на попередньому кроці [цит. по 6]. У рамках прагматичного підходу окремо виділяється погляд на метафору як на мовленнєву інтенцію брехні. На думку Д. Девідсона, метафора не створює нових змістів і “означає лише те, що означають слова з яких вона складається у своєму буквальному значенні”. Оскільки брехня потребує не того, щоб змістповідомлення був хибним, а того, щоб мовець думав, що змістповідомлення хибний, одне й те саме речення може бути використано в двох випадках. Відтак повідомляючи хибну інформацію, завжди можна уникнути відповідальності, посилаючись на те, що вжите висловлення є метафорою [11, с. 186]. Недарма саме дослідження концепту “брехня” дозволило Н. Н. Панченко виявити наявність зв’язку між різними типами метафоричного значення та когнітивними структурами, які лежать у їх основі [8]. Але подібні погляди потребують більшої уваги. Відтак, услід за Є. МакКормаком в рамках даного підходу окремо виділяємо: теорію порівняння (метафора – це аналогія) і теорію контроверзи (метафора являє собою протиріччя, якщо її розуміти буквально).

Дж. Міллер, прихильник порівняльної точки зору, досліджуючи природу метафори, залучає термін “апперцепція” (ментальний процес, за допомогою якого інформація, що надходить співвідносилась з вже збудованою раніше понятійною системою – фондом знань). Відтак, “ясне відчуття доречності у контексті та істини-у-світі є необхідним для розпізнання метафор”, без нього “буквальна інтерпретація метафори є хибною” [11, с. 236]. Прихильником теорії контроверзи є Р. Музіль: “Метафора містить і правду і неправду. Метафора вміє витягувати правду з брехні, перетворювати завідомо неправдиве висловлювання якщо не в істинне, то у вірне” [цит. по 11, с. 18]. Противником теорії контроверзи є Н. Гудмен: “Метафорична істинність співіснує з буквальною хибністю: речення, помилкове в буквальному застосуванні, може бути істинним у застосуванні метафоричному, є одним з найглибших оман в теорії метафори” [11, с. 194].

Основна проблема вивчення метафори у лінгвокультурологічному зрізі полягає в усвідомленні складних механізмів метафори як засобу відображення картини світу. Метафора розглядається у контексті проблем концептуальної та мовної картин світу та як компонент метафоричною картини світу. Люблінська етнолінгвістична школа пропонує розробку лінгвокогнітивної теорії метафори, яка б поєднала антропологічний та когнітивний ракурси з аналізом національних стереотипів та широкого культурного контексту. О.С. Кубрякова, В.З. Дем’янов лінгвокультурну метафору також називають “лінгвокогнітивним концептом”, “який пояснює одиниці ментальних або психічних ресурсів розуму та тої інформаційної структури, яка віддзеркалює знання та досвід людини; оперативною одиницею пам’яті, ментального лексикону, концептуальної системи та мови мозку, усієї картини світу, відображеної у людській психіці” [[цит. по 4, с. 4]]. “Перш за все лінгвокультурна метафора – ментальне утворення в якому відображається “дух народу” та визначається її антропоцентрична орієнтованість на духовність, суб’єктивність, соціальність, та особистісну сферу носія етнічного знання. В лінгвокультурних метафорах концепти вбирають в себе вербалізований культурний сенс. Метафора виконує роль призми, через яку людина бачить світ, оскільки вона проявляється національно-специфічним чином у фразеологічних одиницях мови, у міфологемах, архетипах” [цит. по 10, с. 91].

Попередній аналіз визначень терміну підводить нас до думки, що традиційна критика метафори пов’язана із неповним уявленням про її епістемологічний потенціал, який стає очевидним у світлі розвитку сучасної теорії пізнання. Цю інформаційну лаку певним чином заповнюють дефініції, у яких робляться спроби узгодити когнітивну природу метафори із її мовленнєвою оболонкою та підкреслюється природа метафори як способу пізнання світу – когнітивного механізму. “Когнітивна теорія метафори розглядає метафору передусім як когнітивну операцію над поняттями і вбачає у ній засіб концептуалізації, що дозволяє осмислити ту чи іншу ділянку дійсності в термінах понятійних структур, які спершу склалися на базі досвіду, отриманого в інших областях.

Відповідно до цієї теорії, “переносу” піддається не ізольоване ім’я, а цілісна концептуальна структура (схема, фрейм, модель, сценарій), що активується фокусом метафори у свідомості носія мови завдяки конвенціональному зв’язку даного слова із даною концептуальною структурою” [13]. Метафора бере участь у членуванні світу і в репрезентації дійсності. Вона є одним із способів організації пізнавальної діяльності. Вивчення метафори може виявитися ключем до розуміння багатьох проблем сучасної науки, зокрема проблеми репрезентації нового знання. Подібні висновки є підставою для виокремлення гносеологічного напрямку вивчення метафори. В рамках когнітивного підходу до вивчення метафори можна виділити кілька взаємодіючих, лінгвістичних теорій: класична теорія концептуальної метафори, теорія концептуальної інтеграції, теорія первинних і складних метафор, когерентна модель метафори, конективна теорія метафоричної інтерпретації, дескрипторна теорія метафори, теорія метафоричного моделювання.

На відміну від Ніцше, – “лише завдяки тому, що людина приймає їх (метафори) за самі речі, вона живе в деякому спокої, упевненості і послідовності; якби вона на мить могла б вийти зі стін в’язниці, в яку її заточила ця віра, негайно б зникла її “самосвідомість”” [7, с. 398]. – Е. Кассирер не зводить до метафори всі способи мислення. Він розрізняє два види ментальної діяльності: метафоричне (дологічне мислення, властиве міфології, релігії, мистецтву) і дискурсивно-логічне мислення. “Форма метафори безпосередньо походить від духовної сутності міфу. Але в міфі йдеться про щось зовсім відмінне і набагато більше, ніж просто “заміна”, ніж риторико-мовна фігура. У результаті вотум недовіри метафорі винесений Ніцше – “Що таке істина? – Рухомий натовп метафор, метонімій, антропоморфізмів, ... які були піднесені, перенесені і прикрашені поезією і риторикою і після довгого живання здаються людям канонічними і обов’язковими” [7, с. 399], – обернувся надією на її евристичні можливості [11, с. 14]. Було звернено увагу на здатність метафори до створення (моделювання) реальності: “метафоричні поняття, які характеризують види діяльності визначають структуру нашої реальності” [6, с. 25]. Дж. Лакоффа і М. Джонсона, які одними з перших помітили цю здатність, у своїй програмній роботі “Метафори, якими ми живемо” піддали осуду більшість традиційних бачень метафори, які розглядали її лише як приналежність мови, а не як засіб структурування понятійної системи. “Наша повсякденна понятійна система, в рамках якої ми міркуємо і діємо, є метафоричною за самою своєю суттю. Відтак, наше мислення, повсякденний досвід, поведінка і контакти з людьми у значній мірі обумовлюються метафорою” [6, с. 26]. Теорія Лакоффа-Джонсона спирається на лінгвістичні дані: “ми не просто говоримо про суперечки в термінах війни, багато з того, що ми реально робимо в суперечках, частково осмислюється в понятійних термінах війни. Уявимо іншу культуру, в якій суперечки не трактуються в термінах війни, а трактуються як танок. У такій культурі люди розглядатимуть суперечки інакше, будуть вести їх інакше і говоритимуть про них інакше” [6, с. 27]. “Цілковито розумно допустити, що одні лише слова не змінюють реальність. Але зміни в нашій понятійній системі змінюють те, що є для нас реально, і впливають на наші уявлення про світ і вчинки, що здійснюються відповідно до них. Відтак, метафори визначають те, що ми вважаємо реальним. Ми робимо висновки, визначаємо цілі, приймаємо зобов’язання, реалізуємо плани – і все це на основі часткової структуризації досвіду, який ... здійснюється нами за допомогою метафор. Метафори стають орієнтиром для майбутніх дій, самоздійсненними пророцтвами. Нові метафори мають здатність творити нову реальність” [6, с. 184]. Відтак, лінгвістичні розвідки Дж. Лакоффа підтвердили інтуїції філософів романтичної традиції В. Гумбольдта, Ф. Шлейєрмахера, Ф. Ніцше щодо метафоричної основи природної мови.

Е. МакКормак зазначає, що “метафори змінюють повсякденну мову і одночасно змінюють способи нашого сприйняття і розуміння світу, а відтак вони відіграють певну роль у культурній і в біологічній еволюції” [11, с. 360]. Г. Н. Складєвська підсумовує, що “метафора відіграє певну роль у систематичній дійсності. Вона створює не лише фрагмент мовної картини світу, але заповнює весь її простір” [9, с. 79]. О. П. Воробйова звертає увагу на “приписування метафорі потенціалу антропоморфного світотворення і моделювання дійсності” [2, с. 80]. Отже, сучасні дослідники спромоглися побачити у метафорі засіб не лише пізнання й відображення реальності, а й зробити ще більш сміливіші висновки про здатність метафори до створення реальності. Теоретичною основою опису методики метафоричного моделювання дійсності стали два наукові напрями: теорія регулярної багатозначності, що розробляється в рамках структурно-семантичного опису мови (Ю. Д. Апресян, Д. Н. Шмелев, А. П. Чудинов), і теорія концептуальної метафори Лакоффа-Джонсона.

Серед таких функцій метафори як когнітивна, номінативна, комунікативна, прагматична, образотворча, інструментальна, гіпотетична, евфемістична, популяризаторська, А.П. Чудинов називає моделюючу функцію, суть якої полягає у переструктуруванні фрагменту картини світу та створенні певної моделі світу [13]. Метафоричне моделювання – це засіб осягнення, рубрикації, уявлення і оцінки деякого фрагменту дійсності за допомогою сценаріїв, фреймів і слотів, які відносяться до абсолютно іншої понятійної області, який відображає національне, соціальне та особистісне самоусвідомлення [13]. Метафора може бути потужним засобом переконцептуалізації суспільної свідомості, тобто зміни системи базисних уявлень народу про себе, про свою країну і свою роль в її розвитку. Така переконцептуалізація світу відбувається за допомогою метафоричної моделі, яка дозволяє або виділити певний аспект проблеми, зробити його більш значимим, чи, навпаки, відвернути від нього увагу суспільства [13].

Проте, серед проблем методики метафоричного моделювання дійсності можна назвати детермінологізацію понять “модель”, “моделювання”, значення яких виявляється настільки “розмитим”, що їх термінологічна цінність в гуманітарних науках взагалі, і в лінгвістиці зокрема, втрачається повністю [5]. Іншою проблемою є залучення метафор до опису окресленої методики. Відтак, вислів-персоніфікація “природна мова моделює навколишній світ” сьогодні для багатьох лінгвістів набуває статусу онтологічного постулату [5].

Яскравою ілюстрацією метафоричної моделі є термін-деперсоніфікація “комп’ютерна метафора” через яку описуються дослідження, що порівнюють мозок і розум людини з комп’ютерними програмами. Як приклад такої можна навести відому метафору-модель М. Уельбека “Світ як супермаркет”, тобто, світ, де панує комерціалізація життя і людина постає як пасивний споживач розрекламованої продукції. У сучасних дослідженнях із культурології, економіки, соціології зустрічається ще одна надзвичайно цікава метафора-модель ЗОМБІ – СУ-

ЧАСНЕ НАСЕЛЕННЯ ПЛАНЕТИ: “в поп-культурі зомбі є монстрами ХХІ століття, вони тісно пов’язані з явищами масового характеру: масове виробництво, масове споживання, масова культура. Відтак, зомбі постає як позбавлена душі парадигма праці, втілення марксистської теорії “споживача”: капітал з’їдає тіло і розум працівника” [15]. Великої мірою популяризації метафоричних моделей потойбічних істот сприяє готична метафора, яка збуджує уяву вже не одне століття. Це метафора з “Маніфесту Комуністичної партії” 1848 року **К. Маркса та Ф. Енгельса**. Саме її взяв Ж. Дерріда за основу своєї книги “Привиди Маркса”, щоб висвітлити різноманітність та гетерогенність того, що називається привидами марксизму, які продовжують невідступно блукати по Європі і зараз: “Ein Gespenst geht um in Europa – das Gespenst des Kommunismus”. Відтак, постмодернізм, постструктуралізм, постколоніалізм, постіндустріалізм метафорично можна вважати тінню, привидами, а сам префікс “пост” можна тлумачити як те, що існує *postmortem*.

Запропонований Ж. Дерріда концепт ПРИВИД наслідує Х. Лабануй, А. Фалек, Ф. Шутен, Б. Грела, А. Гордон та інші сучасні науковці щодо періоду постфранкізму Іспанії. Метафорична модель ПРИВИДИ – ВІДБИТКИ ІДЕЙ МИНУЛОГО призводить до появи нового жанру “романів спогадів” у сучасній іспанській літературі. Відтак, новий дискурс спогадів успішно зламає постфранкістську політику мовчання, адже наявність фантазмагоричного у творах таких іспанських письменників як К. Лола, А. Моліна, Х. Серкас, Х. Маріас, Х. Наварро має на меті актуалізувати маргінальні голоси, які недавня історія країни воліла замовчувати. Міфічна постать Ф. Г. Лорки, тіло якого досі не знайдено, є символом національного великомученика фашистського режиму Іспанії. “Як привид, тінь письменника проектує образ нації, сповненої привидів, що досі не втрачають надію на повернення втраченого” [14].

Відтак, коріння окреслених метафор-деперсоніфікацій лежить у творчості філософів теоретиків постмодернізму – Ф.-Ж. Ліотара, Ж. Дерріда, Ж. Бодрієра. Але це дуже вагома проблема, яка не вкладається в рамки запропонованого дослідження, в чому вбачаються його подальші перспективи.

Література:

1. Аристотель. Поэтика: соч. в 4-т. – М.: Просвещение, 1984. – Т. 4. – 211 с.
2. Воробйова О. П. Метафори про метафору: дидактичний сценарій // Записки з романо-германської філології. Зб. наук. статей / Відп. ред. Колегаєва І. М. – вип. 25. — Одеса.: Фенікс, 2010. – С. 76-83.
3. Гийом Г. Принципы теоретической лингвистики / Гюстав Гийом: Пер. с франц. П. А. Скрелина; общ. ред., Л. М. Скрелиной. – М.: Прогресс: Культура, 1992. – 217 с.
4. Гірц К. Інтерпретація культур: вибрані есе. / Кліфорд Гірц. – Пер. з англ. – К.: Дух і Літера, 2001. – 542 с.
5. Лагута О. Н. Метафорология : теоретические аспекты : в 2 ч. Ч. 2. Лингвометафорология : основные подходы / О. Н. Лагута. – Новосибирск : Изд-во НГУ, 2003. – 208 с. [електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.russian.slavica.org/printout319.html>
6. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем: пер. с англ./под ред.и с предисловием А.Н. Баранова 2004.
7. Ницше Ф. Об истине и лжи во нравственном смысле / Ницше Ф. О пользе и вреде истории для жизни; Сумерки кумиров; Утренняя заря: Сборник. – Мн.: ООО “Попурри”, 1997. – 512 с.
8. Панченко Н. Н. Средства объективации концепта “обман” (на материале английского и русского языков): автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. филол. наук: спец. 10.02.20. “сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание” / Н. Н. Панченко. – Волгоград, 1999. – 20 с.
9. Складаревская Г. Н. Метафора в системе языка / Г. Н. Складаревская. – СПб.: Наука, 1993. – 152 с.
10. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования / Степанов Юрий Сергеевич. – М.: Академический проект, 1997. – 824 с.
11. Теория метафоры: Сборник: Пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз / Вступ. ст. и сост. Н. Д. Арутюновой; Общ. ред. Н. Д. Арутюновой и М. А. Журиной. – М.: Прогресс, 1990. – 512 с.
12. Уфимцев Р. Искусство метафоры / Роман Уфимцев. – [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://metaphor.narod.ru/review/eco.htm>
13. Чудинов А. П. Россия в метафорическом зеркале: Когнитивное исследование политической метафоры (1991–2000): монография / Анатолий Прокопьевич Чудинов. – Урал. гос. пед. ун-т. – Екатеринбург, 2001. – 238 с. [електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.philology.ru/linguistics2/chudinov-01.htm#130>
14. Colmeiro J. ¿Una nación de fantasmas?: apariciones, memoria histórica y olvido en la España posfranquista // 452°F. Revista electrónica de teoría de la literatura y literatura comparada, 452°F. #04 (2011) 17-34. Режим доступу до журн.: <<http://www.452f.com/index.php/es/jose-colmeiro.html> >
15. Larsen L. B. Zombies of Immaterial Labor: the Modern Monster and the Death of Death // e-flux journal # 15 – april 2010 Режим доступу до журн.: <<http://www.e-flux.com/journal/zombies-of-immaterial-labor-the-modern-monster-and-the-death-of-death/>>